

ПСИХОЛОГІЯ ДІАЛОГУ – НАУКА ПРО ПСИХІЧНЕ, ОСОБИСТІСНЕ Й ДУХОВНЕ БУТТЯ ЛЮДИНИ

Г. В. Дьяконов, м. Кіровоград

Розглядаються основні ідеї та положення психології діалогу як нової галузі психологічної науки про психічне, особистісне й духовне буття людини.

Ключові слова: діалог; психічне, особистісне і духовне буття людини; теоретичні і методологічні гіпотези діалогу.

Рассматриваются основные идеи и положения психологии диалога как новой отрасли психологической науки о психическом, личностном и духовном бытии человека.

Ключевые слова: диалог; психическое, личностное и духовное бытие человека; теоретические и методологические гипотезы диалога.

Basic ideas and positions of psychology of dialogue as a new branch of psychological science about psychical, personal and spiritual life of man are viewed in the article.

Key words: dialogue, psychic, personal and spiritual life of man, theoretical and methodological hypothesis of dialogue.

Проблема. Соціоісторичне і психокультурне багатство сучасного життя породжує актуальну єдність соціального і людського буття як надзвичайно складної і багатовимірної реальності, в якій явища і форми психологічної, культурної, ідеологічної, наукової, політичної та інших сфер життя утілюються в унікально-універсальних особистісно-групових взаємодіях і вчинках, у значущих соціокультурних подіях.

Видатний вітчизняний мислитель М. О. Бердяєв зазначав, що “людина є принциповою новизною в природі”, і ми справді стали свідками того, що відкриття й набуття нової людяності здійснюється в усіх сферах сучасного життя – у науці, культурі, релігії, мистецтві, політиці, економіці, педагогіці, у сімейному і професійно-виробничому житті та багатьох інших сферах.

У своїй роботі ми виходимо з глибокого переконання, що справжнім джерелом, онтологічною основою й універсальним механізмом взаємозв'язку і взаємодії, різноманіття і всеєдності, унікальності й універсальності соціальної і людської реальності є *діалог*.

Діалог перебуває у фокусі напружених духовних пошуків значення і перспектив людського буття; діалог є межею і простором, “трансмежовим” світом і полем культури, в яких розгортаються драматичні перипетії пошуку і боротьби, відкриття й утвердження справжніх людських і міжлюдських відносин. Категорія діалогу відкриває справжнє значення екзистенційної формули давньогрецького мислителя Протагора про те, що “людина є мірою всіх речей”, а

Ф. М. Достоєвський і М. М. Бахтін переконливо довели, що саме діалог відкриває “людське в людині”.

Мета статті: сформулювати основні ідеї та положення психології діалогу, обґрунтувати її виокремлення як нової галузі психологічної науки.

На початку ХХІ ст. осягнення й утвердження гуманітарно-духовної природи людини здійснюється на шляху діалогу, тобто на шляху розвитку взаєморозуміння і взаємоповаги, співпраці й взаємодопомоги, демократизації і суспільної згоди, подолання конфліктності й стереотипів людських відносин. Усі ці процеси є обов'язковими й органічними компонентами *ідеї та парадигми діалогу*, що стають однією з найпривабливіших і перспективних тенденцій соціальної, культурної, політичної і психологічної дійсності на межі сторіч і тисячоліть. Утвердження й осягнення кардинального і парадигмального значення ідеї діалогу передбачає та зумовлює становлення нового світогляду і світоставлення, нового – гуманітарно-діалогічного – мислення, нового методу науково-практичного дослідження.

Філософсько-методологічне й науково-практичне дослідження психології діалогу, здійснюване нами останніми роками [1–5], переконує в тому, що багатопланове і повномасштабне вивчення діалогічного світогляду і світо-ставлення, діалогічної теорії і методології психологічних явищ, діалогічних методів і технологій навчання, розвитку і саморозвитку особистості веде до утвердження *діалогії – нової галузі психологічної науки про психічне, особистісне й духовне буття людини*.

Відповідно до логіки і методологічних вимог науково-практичного дослідження розгляньмо, у чому полягають актуальність, об'єкт і предмет нашого науково-практичного дослідження діалогії як галузі психологічної науки, а також мета, гіпотези, завдання й методи даного дослідження діалогії та психології діалогу.

У загальному плані *актуальність* науково-психологічного дослідження діалогу полягає в тому, що сучасна психологічна парадигма діалогу утілює в собі екзистенційно-онтологічні принципи і сутнісно-фундаментальні закономірності розвитку й саморозвитку людини, взаємодії і взаємовпливу людей, шляху становлення свободи й творчості особистості, а також особливостей розвитку й саморозвитку груп і колективів, соціальних організацій і спільнот, суспільних рухів і партій, культур і держав. Особливої актуальності ідея діалогу набуває у сфері людських відносин, освіти і культури, навчання і виховання, розвитку і саморозвитку особистості, мистецтва і літератури, масової культури і масової комунікації, а також у сферах соціальної організації, виробничої кооперації та ін.

Виходячи зі сказаного, *об'єктом дослідження* в психології діалогу має бути єдність зовнішнього і внутрішнього діалогу в поліфонії

його перетворюваних форм у багатоманітних науково-дисциплінарних психологічних проєкціях: загальної психології, соціальної психології, психології особистості, психології спілкування, психології конфлікту, психокорекції, психотерапії та ін.

Предметом дослідження у психології діалогу є розвиток екзистенційно-гуманітарного підходу (парадигми) в розумінні діалогу, що відкриває нові можливості осягнення єдності сутності й існування, онтології і феноменології взаємодії між людьми, з яких випливають основні принципи, закономірності, механізми і прояви діалогу. Предмет психологічного дослідження діалогу також задається єдністю методологічного, теоретичного, емпірико-методичного і практико-прикладного планів.

Метою дослідження діалогу є розкриття екзистенційно-онтологічних засад психології діалогу як гуманітарно-духовного явища, характеристика евристико-методологічних і теоретико-практичних потенціалів психології діалогу та обґрунтування виокремлення діалогічної психології як нової галузі психологічної науки “некласичного” типу, що ґрунтується на парадигмальних ідеях феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, розуміння, суб’єктивності, органіцизму, антиномізму, парадоксализму та ін.

Виходячи із сутнісних, екзистенційно-онтологічних уявлень про діалог, ми виділяємо *два основних завдання* дослідження психології діалогу й діалогії як науки про психічне, особистісне й духовне буття людей. *Перше завдання* дослідження полягає в експозиції феноменів багато-вимірності психології діалогу і характеристикі багатовимірнополіфонічної природи явищ діалогічної психології. *Друге завдання* цього дослідження пов’язане з описом недиз’юнктивно-інтеграційної природи проявів і феноменів психології діалогу, поясненням та інтерпретацією їхньої голістично-органічної природи.

Основними методами дослідження психології діалогу як нової галузі психологічної науки є методи раціоналістичного методологічного аналізу і екзистенційно-металогічного мислення та герменевтико-діалогічної інтерпретації.

Екзистенційно-онтологічний, духовно-трансцендентний зміст психології діалогу як нової галузі психологічної науки полягає не так у наявно-емпіричному, іманентно-натуралістичному розумінні дійсності, як в уявленні про людську реальність як задано-потенційну, трансцендентно-духовну сферу людського буття. У зв’язку із цим зміст психології діалогу визначається не так певною сукупністю завершено-вичерпних уявлень про факти, механізми й закономірності даної сфери наукових знань, як комплексом ідей та інтенцій, що виражають **конструктивно-проектний** зміст психології діалогу. З погляду традиційної методології науки ці ідеї можна назвати *гіпотезами наукового дослідження*.

Розгляньмо основні методологічні і теоретичні гіпотези дослідження діалогу, що виражають різні плани нашого науково-практичного вивчення цього феномена. Розгорнутий опис і обґрунтування більшості гіпотез виходить за рамки формату цієї роботи, тому ми обмежимося тут лише короткими формулюваннями основних гіпотез психологічного дослідження діалогу. Характеристика досить широкого комплексу гіпотез діалогії видається нам необхідною тому, що дає змогу, по-перше, представити змістове багатство і кардинальні особливості психології діалогу, а по-друге, показати нові й специфічні можливості гіпотез у діалогічному дослідженні.

Методологічні гіпотези психології діалогу

1. Діалог є багатоплановим психологічним явищем, унікальним за можливостями розкриття універсальності буття людини, подій і відносин її життя, а осягнення діалогічної багатовимірності людського буття можливе на основі екзистенційно-онтологічної парадигми, екзистенційно-онтологічного світогляду (життєвого і науково-дослідного).

2. Осягнення психологічної феноменології й онтології діалогу вимагає розроблення нового парадигмального підходу в психологічній науці, який впливає з єдності парадигм дослідження й розуміння та відкриває перспективу утвердження суб'єктивно-реального, гуманітарно-духовного, герменевтико-розуміючого психологічного світогляду як нової діалогіки в єдності її металогічних і трансцендентних можливостей.

3. Побудова гуманітарно-духовної, органіко-трансцендентної парадигми психології діалогу потребує звернення до евристико-конструктивних і гуманітарно-методологічних потенціалів класичної та сучасної філософії і культурології, естетики і літературознавства, етики і екології, філософії релігії, філософії природознавства (теорія відносності, квантова механіка, синергетика та ін.).

4. Методологічні підстави психології діалогу мають глибоке соціокультурне і психоментальне коріння в уявленнях філософії життя, філософської антропології, персоналізму, феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, діалогічної філософії, а також у вітчизняній етико-духовній філософії.

5. Феномен діалогу в психології є методологічною “клітиною”, одиницею аналізу психічного, душевного і духовного буття людини, методологічним “геномом” розвитку й існування психологічних явищ як проявів людського буття і людської суб'єктивності.

6. Діалог як явище міжлюдської взаємодії має екзистенційно-органічну природу і постає як одна із зон найближчого розвитку психології. Унаслідок цього сутнісні особливості діалогу відкривають горизонти розвитку інтерсуб'єктно-антропологічної методології і гуманітарно-органічної теорії психологічної науки.

7. З погляду традиційно-монологічної методології вихідною формою діалогу – його методологічною “клітиною” аналізу психічного, одиницею, що саморозвивається, “геномом” психодіалогічного розвитку й феноменологічною монадою – є безпосереднє діадичне спілкування і спільна діяльність, а безліччю проявів діалогу є решта його похідних форм.

8. З погляду “некласичної” методології слід визнати, що жодна з можливостей і форм діалогу не є первісною; усі вони рівноправні у своїй самоцінності й суверенності, і всі вони (за М. Мамардашвілі) являють собою перетворені форми ідеї та феномена діалогу як ідеальної форми “людино-людського” буття.

9. Гуманітарно-духовна, екзистенційно-органічна парадигма діалогу долає обмеженість традиційної системної методології й відкриває можливості діалогічної методології в єдності і взаємодоповнювальності традиційної монологічно-системної методології та “посткласичної” органіко-діалогічної методології.

10. Феномен діалогу є не іманентною об’єктивно-натуральною сутністю, а трансцендентальним суб’єктивно-духовним явищем, осягнення якого здійснюється не засобами раціонально-об’єктивного (наукового) мислення, а трансраціонально-інтерсуб’єктивними способами світосприймання і світорозуміння.

11. Діалог – явище нескінченно-незавершене (М. М. Бахтін), а тому він не має єдиного і кінцевого визначення або способу осягнення. Діалог не можна пізнати методами чуттєвого пізнання, раціональної логіки або раціональної діалектики, оскільки у своїй справжній глибині та дійсності він осягається засобами парадоксальної діалогіки (діалогії) – через одкровення, інтуїцію, світоставлення.

Діалог не пізнається органами чуття й раціонального пізнання, для пізнання діалогу не можна розвинути або витончити свої сенсорні або інтелектуальні можливості, бо діалог можна осягати лише завдяки виникненню і формуванню певного ставлення до світу – світоставлення. З погляду інтелектуального розуміння це означає, що здатність до діалогу передбачає наявність у людини певної методології світосприймання й світоставлення, методології (та ідеології) діалогічного світогляду.

12. Монологічне пізнання перетворює явище, що вивчається, на об’єкт, на річ, які досліджуються ззовні, з погляду розкриття їхньої зовнішньої сутності, а діалогічне пізнання розкриває природу явищ, що вивчаються, в єдності їхніх сутності й існування, з погляду встановлення й розвитку суб’єктивних взаємовідносин з ними, тобто діалогічного відношення, яке є органічною двоєдністю зовнішнього і внутрішнього осягнення предмета, що вивчається.

Виходячи з цього, важливою стратегією методологічного аналізу діалогічних феноменів – процесів і подій – є виділення трьох

парадигмальних стратегій (і трьох рівнів) методологічного аналізу психодуховних явищ з погляду діалогічної перспективи: об'єктної, суб'єктної та інтерсуб'єктної.

13. Трипарадигмальний підхід дає можливість зрозуміти, що оскільки діалог – не річ, а відносина, то його повне осягнення неможливе на монологічних рівнях – об'єктному і суб'єктному – психологічної методології. Діалог осягається лише на рівні інтерсуб'єктної методології, інтерсуб'єктного світоставлення, які відкривають виміри інтрасуб'єктного і метасуб'єктного (трансуб'єктного) світоставлення й буття людини.

Природним наслідком трипарадигмального підходу до дослідження психологічних явищ стає можливість вивчення не тільки власне діалогічних феноменів, а й недіалогічних явищ у діалогічному контексті, у діалогічній перспективі, що відкриває ряд теоретичних, евристичних, конструктивних, методичних та інших науково-практичних можливостей і перспектив.

14. Психологічні дослідження спілкування й діалогу можуть стати фундаментом для розвитку міждисциплінарної парадигми діалогу, оскільки вони дають системну повноту й конкретну єдність евристичних і конструктивних ідей та компонентів, розкривають принципи і закономірності діалогічного буття особистостей, груп, колективів та інших спільнот, а також визначають фундаментальні закономірності мислення й навчання, спілкування і діяльності суб'єктів різноманітних і різнорівневих діалогів.

15. Категорія діалогу не є черговою психологічною “суперкатегорією”, яка нібито узагальнює в єдиній системно-діалогічній концепції уявлення й теоретико-методологічні побудови інших парадигмальних напрямків психології.

Діалогічна парадигма у психології не претендує на роль моністичної концепції, що узагальнює багато інших парадигм психологічної науки (діяльнісну, системно-психологічну, знакоцентричну, гуманістичну, парадигму відносин та ін.). Водночас психологічна парадигма діалогу (що розвивається нами) має значний пояснювально-інтерпретативний потенціал, що розкривається в теоретичному діалозі між різними парадигмами і категоріальними підходами психологічної науки.

Теоретичні гіпотези психології діалогу

1. Діалог – це вихідна, фундаментальна й універсальна одиниця дослідження психіки, особистості й духовності, яка задає принципи, закономірності й механізми психокультурного розвитку та життя людини.

2. Повнота, глибина й органічність психологічної феноменології діалогу відкривають фундаментальні можливості для перетворення теоретико-методологічної концепції діалогу на спеціально-наукову методологію психологічної науки – діалогічну методологію, яка відо-

бражає екзистенційно-онтологічні і трансцендентально-парадоксальні засади людського та міжлюдського буття .

3. На рівні спеціально-наукової методології психологія діалогу може досліджуватися за допомогою системно-діалектичних концепцій і теорій сучасної психології (спілкування, особистості, самосвідомості, діяльності, груп і колективів), що відображають унікальні й універсальні особливості структури, функцій і динаміки міжсуб'єктної взаємодії та внутрішньо-суб'єктних процесів.

4. Однією з найважливих і перспективних науково-психологічних концепцій, які можуть бути теоретичним фундаментом для вивчення онтологічних, генетичних і функціональних закономірностей психології діалогу, є теорія трьох парадигм (і рівнів) психодіалогічного дослідження: об'єктної, суб'єктної та інтерсуб'єктної.

5. Теоретико-методологічне дослідження психології діалогу відкриває перспективу переосмислення теоретичних основ психологічної науки і передусім проблеми принципів психологічної науки з погляду діалогіки єдності і взаємодоповнювальності базових психологічних категорій: спілкування, діяльності, особистості, відносин, свідомості, самосвідомості, розвитку, буття, існування, смислу та ін.

6. Діалогічний підхід і діалогічна методологія дослідження створюють основу для вивчення діалогічного взаємозв'язку між фундаментальними психо-логічними явищами: свідомістю й особистістю, спілкуванням й особистістю, свідомістю і спілкуванням, мисленням і спілкуванням, спілкуванням і вихованням, спілкуванням і самовихованням, навчанням і спілкуванням, навчанням і саморегуляцією і т. ін.

7. Теоретичне дослідження психології діалогу зумовлює необхідність дослідження діалогічної природи таких явищ, як психічні процеси, психічні стани і психічні особливості особистості, серед яких першочерговий інтерес становить вивчення діалогічної природи таких явищ, як мислення, мовлення, почуття, уява, воля, характер та здібності.

8. Діалог – це вихідна і конституювальна характеристика свідомості, самосвідомості, мислення, спілкування, особистості, почуттів, творчості, моральності тощо.

9. Діалог є виток і основою процесів інтеріоризації і, з цього погляду, сама інтеріоризація постає як монологічно-редукована форма діалогічного розуміння взаємовідносин людини і спільноти, особистості і суспільства.

10. Діалог виявляється в єдності зовнішньої і внутрішньої форм свого прояву та існування; поза цією єдністю зовнішня чи внутрішня форми діалогу (або діалогічності особистості) редукуються або розпадаються.

11. Як вихідна “клітина” психічного, душевного й духовного буття людини, як холистична монада, як “одиниця” вивчення психіч-

них явищ і буття особистості, діалог проявляє себе у невичерпній безлічі своїх перетворюваних форм.

12. Важливою атрибутивною особливістю діалогу є його парадоксальність, яка передусім проявляється в тому, що, незважаючи на свою “монадність” і первинну “одичність” як “клітини” психічного (“клітини людського буття”), не існує ніякої єдиної форми діалогу, яка виражала б його абсолютну і нескінченну сутність. Унаслідок цього діалог постає як ідеальна категорія і універсальна модель, що реалізує себе в безлічі різноманітних реальних форм діалогу.

13. Будучи ідеальною категорією, ідеальною формою людського буття (як події співбуття й самобуття), діалог є основою особистісно-душевного й духовного життя людини, а тому будь-які концепції і теорії духовності особистості повинні бути діалогічними і базуватися на діалогічних вимірах і діалогічних особливостях.

14. Оскільки діалог має органіко-голістичну природу, то вивчення й осягнення психології діалогу є одним із шляхів побудови органічної психології.

15. Найважливіша особливість психології діалогу полягає в єдності і взаємодоповнюваності феноменів безпосередності і опосередкованості, які втілюються у їхньому діалектико-діалогічному взаємовпливі, взаємопереході й взаємоперетворенні.

16. Діалогічне відношення – це парадоксально-недиз’юнктивна і взаємодоповнювальна єдність ідеально-модельної форми і реально-практичної дії – взаємодії між людьми.

17. Діалог – джерело й основа недиз’юнктивності психічних явищ, унаслідок чого він стає витокком й основою для прояву і розвитку таких феноменів психологічної трансценденції, як спонтанність, інтуїція, медитація, “потік свідомості” та ін.

18. Екзистенційно-онтологічна природа діалогу зумовлює його релятивно-інтерпретативну природу, що, зокрема, перетворює діалог на одну із сфер прояву психологічної герменевтики.

19. Ядерними механізмами психології діалогу є ідентифікація й індивідуація (уподібнення і відособлення), які визначають природу широкого кола психологічних проявів діалогу в процесах спілкування, формування відносин, розвитку особистості, становлення груп і колективів, розвитку психо-культурних і соціокультурних механізмів психологічної регуляції.

20. На основі уявлення про фундаментальність ядерних механізмів ідентифікації й індивідуації стає можливим побудувати системну модель психологічних механізмів спілкування й розвитку особистості, спілкування і спільної діяльності.

21. Механізм “аналізу через синтез”, який С. Л. Рубінштейн і А. В. Брушлинський розглядали як основоположний механізм процесу мислення, є теоретико-модельним аналогом для розуміння і дослі-

дження діалогу як двоєдиного і взаємодоповнювального процесу “ідентифікації через індивідуацію та індивідуації через ідентифікацію”.

22. Похідним від механізмів “ідентифікації через індивідуацію” та “індивідуації через ідентифікацію” є двоєдиний механізм “проекції через інтроєкцію” та “інтроєкції через проекцію”.

23. Більше того, двоєдність і взаємодоповнюваність “голосів” діалогічних механізмів є джерелом і основою діалогічного “двоголосся” (М. М. Бахтін), а також “органічною монадою діалогу”, “органічною одиницею”, “діалого-органічною клітиною психодушевно-духовного буття людини”.

24. Діалогічний підхід є основою психологічних концепцій і методів активного навчання і спілкування, а також концепцій і методів інтерактивного навчання та спілкування.

25. Діалогічний підхід є теоретико-методологічним фундаментом теорії і практики психокорекції та психотерапії, а тому діалог правомірно вважати теоретико-методологічною основою практичної психології.

26. Побудова антропоорганічної, екзистенційно-онтологічної теорії психології діалогу передбачає багатопланове етимолого-категоріальне розроблення базових категорій і понять психології діалогу, оскільки використання понять, обтяжених у буденній свідомості і у свідомості дослідника вантажем монологічно-наукових смислових конотацій традиційних психологічних концептів і категорій, стає серйозною перешкодою в усвідомленні кардинальної новизни і глибини діалогічних явищ, справжньої природи діалогічних понять і категорій.

Висновок. Зрозуміло, що наведений нами перелік основних гіпотез психології діалогу не є завершеним. По-перше, поряд із теоретичними і методологічними гіпотезами можливо і необхідно було б сформулювати багато гіпотетичних тверджень емпірико-методичного і практико-прикладного характеру. (Утім, очевидно, що це потребує ще однієї наукової статті). По-друге, дуже ймовірно, що перелік теоретичних і методологічних гіпотез теж можна значно розширити і поглибити. Усе це і має стати завданнями дальших теоретико-методологічних досліджень психології діалогу, які вимагають широкої співпраці багатьох психологів і нових різнобічних досліджень психології діалогу.

Література

1. Дьяконов Г. В. Основы диалогического подхода в психологической науке и практике / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : РИО КГПУ им. В. Винниченко, 2007. – 847 с.
2. Дьяконов Г. В. Психология диалога: теоретико-методологическое исследование / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : РИЦ КГПУ им. В. Винниченко, 2006. – 693 с.

3. Дьяконов Г. В. Психология педагогического общения / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : Изд-во КГПИ, 1992. – 213 с.
4. Дьяконов Г. В. Диалогический подход в психологии / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : Полиграфия, 2006. – 124 с.
5. Дьяконов Г. В. Диалогические методы психологического исследования чувств и эмоций : учеб. пособ. для высш. шк. / Г. В. Дьяконов. – Кировоград : Изд-во КОД, 2004. – 64 с.

© Дьяконов Г. В.

ПСИХОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ОБРАЗУ БОГА

М. З. Єсип, м. Львів

Запропоновано та емпірично перевірено теоретичну модель образу Господа. З'ясовано, що модель позитивного типу образу Бога охоплює такі складові: емоційно-мотиваційну, когнітивну і волюву. До моделі негативного типу образу Бога віднесено комунікативну, емоційно-мотиваційну, когнітивну та волюву складові.

Ключові слова: позитивний тип образу Бога, негативний тип образу Бога, комунікативна, емоційно-мотиваційна, когнітивна, волювова складові.

Предложена и эмпирически проверена теоретическая модель образа Господа. Установлено, что модель позитивного типа образа Бога включает такие составляющие: эмоционально-мотивационную, когнитивную и волевою. К модели негативного типа образа Бога отнесены коммуникативная, эмоционально-мотивационная, когнитивная и волевая составляющие.

Ключевые слова: позитивный тип образа Бога, негативный тип образа Бога, коммуникативная, эмоционально-мотивационная, когнитивная и волевая составляющие.

Theoretical model of God's image is verified empirically and offered in the article. It was discovered, that God's image model of positive type includes three components: emotional/motivational, cognitive, volitional. Negative type of God's image includes communicative, emotional/motivational, cognitive and volitional, components.

Key words: positive type of God's image, negative type of God's image, communicative, emotional-motivational, cognitive, volitional components.

Проблема. Центральне місце в релігійному досвіді людини посідає те, як вона уявляє Бога, які риси приписує Йому, що становить сутність Його образу. У дослідженнях внутрішньої презентації образу Господа багато уваги приділяється емоціям і почуттям, які переживає людина щодо Всевишнього (Б. Кострубець, П. Річардс) [1; 2], які особливості міжособових взаємин з іншими людьми впливають на вибудовування цього образу (П. Хіл і Т. Хал) [3], як розуміння особою